

КАРПЕНКО Р. В.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АЛЕКСАНДРОВА К. О.,

студентка IV курсу
(Навчально-науковий інститут
права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ)

УДК 347.61

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.5>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОБРОВІЛЬНОГО ВСТУПУ У ШЛЮБ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ УТВОРЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Шлюб як багатофункціональний інститут суспільства має значну інституційну автономію, обумовлену внутрішньою послідовністю свого розвитку разом ізплинністю часу, який історично змінив організацію суспільства і ментальність народу.

Релігійні уявлення, соціальні правила, моральні норми і принципи, стосунки людей змінилися, тож наразі підпорядковуються сучасності, що у сукупності значним чином впливає і на систему шлюбно-сімейних відносин, її форму, принципи, умови укладання та існування шлюбу загалом.

Динамічність і неоднозначність сучасних процесів у шлюбно-сімейних відносинах, зокрема трансформація інституту шлюбу, зумовлює необхідність звернути увагу на зміни і наслідки того, що відбувається у шлюбі та сім'ї у XXI столітті.

У статті досліджено добровільність вступу у шлюб як одну із ключових умов дійсності шлюбу, наслідки примушування до вступу у шлюб. Досліджено положення нормативно-правових актів, що встановлюють принцип добровільності шлюбу, актуальні питання добровільного вступу у шлюб і правові аспекти утворення сімейних правовідносин. З'ясовано, що норми Конституції України, Сімейного кодексу, Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України спрямовані на гарантування добровільності шлюбу.

Проаналізовано і досліджено правові аспекти примусового шлюбу, наслідки відсутності вільної згоди під час укладення шлюбу. Обґрунтовано думку, що добровільність передбачає вільну, повну та усвідомлену згоду на шлюб як жінки, так і чоловіка. Проаналізовано судову практику України у справах щодо визнання шлюбу недійсним на підставі відсутності вільної та усвідомленої згоди, основні причини і правові наслідки фіктивного шлюбу в Україні.

Обґрунтовано думку, що добровільність шлюбу є умовою, що триває, адже має вирішальне значення не тільки під час укладення шлюбу, але і протягом усього періоду його дії.

Ключові слова: добровільність, шлюб, шлюбне право, сімейне право, вільна згода, чоловік і жінка, інститут сім'ї, Сімейний Кодекс України.

Karpenko R. V., Aleksandrova K. O. Pressing questions of the voluntarily entering into marriage: legal aspects of formation of domestic legal relationships

Marriage as a multifunctional institution of society has a significant institutional autonomy, which is due to the internal sequence of its development, along with the passage of time, which has historically changed the organization of society, the mentality of the people.

Religious ideas, social rules, moral norms and principles and attitudes of people have changed, so now they are subject to modernity, which together significantly affects the system of marital and family relations, its form, principles, conditions of marriage and the existence of marriage in general.

The dynamism and ambiguity of modern processes in marital and family relations, in particular the transformation of the institution of marriage, necessitates attention to the changes and consequences of what is happening in marriage and the family in the XXI century.

The article examines the voluntary nature of marriage as one of the key conditions for the validity of marriage, the consequences of coercion into marriage. The provisions of normative legal acts that establish the principle of voluntary marriage, topical issues of voluntary marriage and legal aspects of the formation of family relationships are studied. It was found that the provisions of the Constitution of Ukraine, the Family Code, the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine are aimed at guaranteeing the voluntary nature of marriage.

The legal aspects of a force marriage are analysed and investigational, consequences of absence of free consent during celebration of marriage. An idea is reasonable, that voluntarily envisages a free, complete and realized consent to marriage of both woman and man. Judicial practice of Ukraine is analysed in matters in relation to confession of marriage invalid on the basis of absence of free and realized consent, principal reasons and law consequences of fictitious marriage in Ukraine.

An idea is reasonable, that voluntarily of marriage is a триваючою condition, in fact has a decision value not only during celebration of marriage but also during all period of his action.

Key words: *voluntarily, marriage, marriage right, family law, free consent, man and woman, institute of family, Domestic Code of Ukraine.*

Вступ. Нині в Українській державі з урахуванням розвитку міжнародного, зокрема європейського, сімейного права норми українського сімейного права спрямовані на регулювання різних видів сімейних правовідносин і шлюбних відносин. Однак нормативного регулювання саме шлюбних правовідносин досі не визначено. Беручи до уваги зазначене, для надання класифікації шлюбних правовідносин потрібно визначити коло суб'єктів шлюбних правовідносин і коло об'єктів цих правовідносин. У сімейно-правовій літературі як радянського часу, так і сучасної Української держави надається визначення в широкому сенсі поняттю «сімейні правовідносини» та їхня класифікація, а також поняттю «шлюбні відносини» та їхня класифікація.

Будучи соціальною спільнотою, в усіх цивілізаціях сім'я є найважливішим елементом глобального розвію. Забезпечуючи стабільність і розвиток суспільства, шлюбно-сімейні відносини сприяють піднесенню самої держави. Саме тому ідеологія пріоритету сім'ї, її цінність для життя і розвитку людини, суспільства і держави закріплена у багатьох нормативних актах. Сімейне законодавство прямо або опосередковано визначає підстави для створення сім'ї і саме їх наявність або відсутність дає змогу встановити факт існування сім'ї із позиції права, а саме за допомогою чітко встановлених норм реєстрації шлюбу та його розірвання.

Різним аспектам, пов'язаним із питанням правових підстав для створення сім'ї, зокрема інституту шлюбу, аналізу справ, що виникають із сімейних правовідносин, присвя-

тили свої праці науковці у сфері цивільного та сімейного права, такі як В. Ватра, К. Глиняна, В. Гопанчук, О. Дзера, І. Жилінкова, Г. Миронова, Г. Баткіс, Л. Липець, Гегель, О. Онишко, П. Телусієвич, О. Сафончик, Г. Шершеневич, В. Рясенцев, В. Бошко, В. Маслов, В. Маслов, М. Оридорога, В. Резникова, Є. Харитонов, І. Трофимець, І. Зенін, Н. Ляшенко.

Постановка завдання. Метою роботи є розгляд та аналіз правових аспектів примусового шлюбу, наслідків відсутності вільної згоди під час укладення шлюбу.

Результати дослідження. Шлюб є неодмінно важливим та водночас складним явищем у розбудові соціального інституту сім'ї. Неоднорідність відносин і значення стосунків чоловіка та жінки, їхні права та обов'язки, зокрема щодо вступу у шлюб, регулюються насамперед Конституцією України, Цивільним і Сімейним Кодексами.

Розглядаючи шлюб як добровільний союз чоловіка і жінки, у контексті розуміння цього явища на теренах України, обумовленого наявністю у подружжя особистих немайнових та майнових прав, покладених на них взаємних обов'язків, а також на засадах взаємної поваги та любові можна констатувати, що саме шлюб у нашому суспільстві вважається єдино прийнятною, соціально схваленою і закріпленою законом формою державно зареєстрованих відносин [1].

Щодо співвідношення сім'ї і шлюбу, то сім'я є первинним та основним осередком суспільства, його головним інститутом. Зі свого боку інститут сім'ї утворює більш розгалужену систему приватних інститутів, а саме: інститут шлюбу, інститут власності, інститут споріднення, інститут соціального захисту дитинства та опіки, інші не менш важливі складники.

Отже, зазначені вище загальні класифікації сімейних правовідносин і шлюбних відносин, що їх надали вітчизняні науковці, дає підґрунтя для розгляду визначень «шлюб», «сім'я», «члени сім'ї», «подружжя», «фактичне подружжя», а також розгляду та аналізу наявних класифікацій сім'ї і шлюбу.

Добровільність як умова укладання шлюбу відповідає вимогам Конституції України і Сімейному Кодексу України. Зокрема, у ч. 1 ст. 51 Основного Закону України зазначено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. У сімейному законодавстві наголошується на тому, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається [2].

Дотримання умов взаємності і згоди загалом є необхідними критеріями для того, щоб шлюб мав правову силу. Без дотримання цих складників укладення шлюбу без взаємної згоди тягне його недійсність.

Щоб зрозуміти значення добровільного укладання шлюбу, слід почати з того, що добровільна згода осіб вступити у шлюб має бути виражена в їхньому цілеспрямованому бажанні мати відповідні права та набувати обов'язків. Тобто чоловік і жінка, які досягли відповідного шлюбного віку, повністю усвідомлюють значення своїх дій і мають намір створити сім'ю, отже, вступити у шлюбні відносини.

Але, на жаль, існують випадки, коли всі правові аспекти враховані, умови вступу у шлюб виконані, але одного чи обох наречених примушують укласти шлюб під впливом емоційного чи фізичного тиску. Водночас укладення шлюбу із корисливих мотивів (майнові інтереси, з метою отримання громадянства тощо), тобто без наміру створити сім'ю, але з усвідомленої вільної згоди, є не примусовим, а фіктивним шлюбом [3].

За чинним законодавством України, фіктивний шлюб не є підставою для виникнення в осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя. Згідно із положеннями Сімейного кодексу України, а саме ч. 2 ст. 40, фіктивним визнається шлюб, укладений без наміру створення сім'ї. Тож можна стверджувати, що відсутність наміру створення сім'ї є характерною ознакою саме фіктивного шлюбу, а мотиви укладення таких відносин не можуть набувати юридичного значення. Науковець І.Е. Ревуцька наголошує на тому, що фіктивний шлюб є прикладом деструктивної фікції у сімейному праві, виникнення якої значною мірою пов'язано із негативними соціально-економічними явищами, подолання яких іншим чином ставало неможливим [4].

У контексті юридичної значущості такої шлюб можна умовно прирівняти до фіктивного правочину, який характеризується тим, що сторони вчиняють його лише для виду, заздалегідь знаючи, що він не буде виконаним, тобто сторони мають інші цілі, ніж ті, що передбачені правочинном. Фіктивним може бути визнаний будь-який правочин, якщо він не має на меті встановлення правових наслідків. Ознака вчинення його лише для вигляду має бути властивою діям обох сторін правочину. У фіктивних правовідносинах внутрішня воля сторін не відповідає зовнішньому її прояву.

Важливим є те, що шлюб – це сімейний союз, тобто саме визначення «сімейний» дає змогу стверджувати, що шлюб саме створює сім'ю, а не спрямований на її створення.

У такому випадку слід виділити ще один важливий правовий аспект гарантії дотримання принципу добровільності шлюбу – вимогу, в якій зазначається, що заява про укладення шлюбу підписувалась обома майбутніми подружжями особисто, а також вимога особистої присутності обох осіб, які вступають у шлюб, у момент реєстрації шлюбу і недопустимість укладання шлюбу через представника. Фальсифікація шлюбу стає майже неможливою, з огляду на низку причин, зазначених у Сімейному Кодексі України. Але все ж трапляються випадки реєстрації шлюбу з порушенням вимог чинного законодавства, коли особа у певний час не здатна розуміти характер своїх дій. Такими діями можуть бути: стан сильного алкогольного сп'яніння; перебування особи під дією наркотичних засобів; стан страждання душевним захворюванням, але не визнання у судовому порядку недієздатності такої особи тощо. У таких випадках особа знаходиться у такому стані, в якому не розуміє значення своїх дій, тож, відповідно, і не може нести відповідальність за набуті у випадку реєстрації шлюбу цивільні обов'язки та у повному обсязі здійснювати набуті цивільні права.

Не менш важливим є і те, що ст. 30 Сімейного кодексу України наголошує на дієздатності осіб, які вступають у шлюб, адже цей критерій є значущим під час надання добровільної згоди наречених. Розглядаючи саме цивільну дієздатність, яка передбачає свідому і правильну оцінку дій, які здійснює особа, слід наголосити на тому, що всі дії такої особи неодмінно мають юридичне значення. З огляду на це, ми маємо ще один критерій добровільної згоди, який базується на психічній зрілості суб'єкта, отже, від усвідомлення ним значення своїх дій і можливості керування ними залежить рішення.

Невід'ємним правовим аспектом шлюбу є його головна конститутивна ознака – реєстрація такого діяння державним органом реєстрації актів цивільного стану (РАЦС). Без цього шлюбу як правової категорії просто не існує.

Але існують такі явища, як «фактичні шлюбні відносини» та «фактичний шлюб», який не слід плутати із «цивільним шлюбом», категорією шлюбів, яка визнається законами нашої держави. Розглядаючи перші дві категорії відносин між чоловіком і жінкою, слід наголосити на тому, що подібні явища можуть мати схожий характер із цивільним шлюбом, але проживання однією сім'єю жінки і чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя, тобто відсутність державної реєстрації не робить цей союз актом цивільного стану.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тільки шлюб із характерними для нього ознаками і добровільністю всіх дій його учасників є головною правовою організацією сімейного життя жінки і чоловіка, основним фундаментальним інститутом суспільства, що надає йому стабільність, сприяє розвитку суспільства та його прогресу. Шлюбні правовідносини максимальною мірою пов'язані з національними традиціями, релігією, побутовими та етнічними звичаями. Сімейне право різних країн принципово відрізняється і з великими труднощами піддається уніфікації. Для України на нинішньому етапі її розвитку потрібно включити шлюбно-сімейну політику у структуру соціальної політики, орієнтувати державно-демографічну політику на забезпечення інтересів України з урахуванням міжнародних правових норм, визначити перспективу реформування шлюбно-сімейного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.
2. Сімейний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями на 04.10.2017 р. Київ: Алерта, 2017. 78 с.
3. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.
4. Ревуцька І.Е. Правові підстави створення сім'ї за законодавством України та країн-членів ЄС: порівняльно-правова характеристика : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2018. 207 с.

